

УДК 811.161.2'373.23:821.161.2-1.09Струцюк(477.82)

**ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ЕТНОНІМНОЇ ГРУПИ “СВОЇ” У ТВОРЧОСТІ
Й. Г. СТРУЦЮКА ПРО ХОЛМЩИНУ****Масюк Ж. Ю.**

Стаття покликана виявити специфіку функцій, семантичного та конотативного наповнення етнімічної групи “свої” у творчості Й. Г. Струцюка про Холмщину.

Ключові слова: етнімізм, конотація, літературна ономастика, Холмщина.

В статье рассматриваются функции, семантическое и коннотативное наполнение этнонимной группы “свои” в творчестве Й. Г. Струцюка об Холмщине.

Ключевые слова: этноним, коннотация, литературная ономастика, Холмщина.

The article characterizes functions, semantics and connotations of ethnonymic group “we”, reflected in J. Strucyuk works about chelm land.

Key words: ethnonym, connotation, literary onomastic, chelm land.

Невизначений статус етніміма, його маргінальний характер ставить під питання доцільність його розгляду в сфері ономастики. Тому спеціалісти з літературної ономастики звертаються до аналізу цих одиниць у край рідко. Міжнародна Спілка Ономастичних Наук (ICOS) вважає етніміми пропріативами. Однак тут трапляються деякі суперечки. Одні вчені розрізняють як онім та апелятив множину та однину цих номенів, інші – такої різниці не вбачають і зараховують усі назви до сфери власних найменувань [26]. Дослідники М. М. Торчинський [22, с. 28], Д. Е. Шен [24] умовно відносять етніміми до антропонімів. Д. Г. Бучко [12, с. 88], О. В. Суперанська [20, с. 209] відстоюють апелятивний статус цих одиниць. Деякі дослідники навіть вважають, що етніміми займають проміжну позицію між власною і загальною назвою.

Головним аргументом О. В. Суперанської на захист апелятивного статусу етнімімів виступає значний конотативний потенціал цих номенів. Російська дослідниця зазначає, що етнімімна характеристика – це найперша характеристика людини навіть при побіжному знайомстві з нею. Конотації цих номенів уводять співбесідника в коло культурно-історичних, територіальних, етнографічних та інших відомостей про людину, що приховані в самій лише національності [20, с. 209]. Звісно, факт наявності глибоких семантичних нашарувань в етнімімах беззаперечний, але лише цей аргумент не може бути причиною для їх віднесення до апелятивної лексики. Тут можна погодитися із думкою А. І. Грищенко, що усі перераховані відомості становлять енциклопедичну інформацію, а власне лінгвістична, яка може пояснювати значення таких лексем у словнику, відсутня чи виокремити її в край складно, як і в усіх інших власних назвах [4, с. 62].

Гадаємо, що саме в літературному тексті найбільш доцільно вивчати семантичні нашарування етнімімів, адже тут присутні всі можливості для повної реалізації їхнього конотативного потенціалу. У художньому творі ці одиниці можуть виконувати всі ті ж функції, що й літературний антропонім. Вони обов'язково ідентифікують персонажа та можуть виокремлювати його від інших (ідентифікаційна та диференційна функція), у використанні давніх чи регіональних назв указують на час та місце розгортання сюжету (функція локалізації у часі та просторі). Етнофобізми, як принизливі, образливі позначення тих чи тих етнічних груп [25, с. 35] – яскравий зразок емотивної функції, до того ж, будь-який етнімізм виконує ідеологічну функцію, слугуючи своєрідним знаменом, кличем. З одного боку, етніміми виступають засобом історичної достовірності сюжету, з іншого – слугують прийомом метафоризації, вираження етнічної оцінки тощо.

Як зазначає Б. П. Савчук, етнічність завжди передбачає ідентифікацію між різними етнічними групами за принципом “ми” – “вони”, “свої” – “чужі”, а також самоідентифікацію етнофора всередині етнічної спільноти [10, с. 28], тому в лексичній системі будь-якого письменника відбито суб'єктивний образ довкілля, осмислений

через призму етнічної свідомості. Дослідження всіх етнономінацій, ужитих у творах одного письменника, дає можливість судити про його етнічний стереотип.

Мета цієї розвідки – з'ясувати семантичне наповнення та конотації етнонімної групи “свої” у літературі Й. Г. Струцюка про Холмщину, виявити спільне та відмінне значення етнонімів у народній свідомості та досліджуваних творах.

Й. Г. Струцюк – волинський прозаїк, драматург, поет, сценарист. Народився 1934 р. у с. Стрільці Грубешівського повіту (нині Польща). Зростав письменник у багатонаціональному оточенні, в умовах міжетнічних конфліктів. Поряд жили поляки, євреї, мурав'яки, під час війни спілкувався з німцями. Коли Й. Г. Струцюку було 10 років, поляки спалили його рідне село, а його із сім'єю депортували на Запоріжжя. Ті дитячі враження залишилися закарбовані у пам'яті письменника назавжди, вилилися в романі “Гучва”, повісті “Цвіт дикої шандри”, численних поезіях, оповіданнях та есе, які стали об'єктом нашого аналізу.

У творчому надбанні цього письменника зафіксовано 54 реальних етноніми. Серед цих імен можемо спостерігати чітке розмежування груп “свої” – “чужі”. Таке протиставлення в творчості Й. Г. Струцюка виражено текстуально (через навколоетнонімне середовище) та формально (використання офіційних / неофіційних етнономінацій, етнофобізмів). Етнічна група “свої” включає номени *бужани*, *волиняки*, *галичани*, *забужани*, *русини*, *українці*, *холмщаки*. Усі вони, звісно, виконують ідентифікаційну та диференційну функції. Найвужче коло в цій групі становлять назви на позначення жителів Холмщини – *русини*, *холмщаки*, *забужани*.

Хто такі *холмщаки*, нині відомо небагатьом. До розбудови м. Холма князем Данилом Романовичем цей багатостраждальний народ мав назву *бужани*, *дуліби*, *волиняни* і мешкав по Бугу від давніх часів, аж поки його не вирвали з корінням із рідної землі в середині ХХ ст. Цих вигнанців в Україні дошкульно називають *забужанами*, а то й *поляками*. Протягом усієї історії *холмщаки* прагнули єдності своєї землі з Україною. Зрештою етнічна свідомість визначила долю цього народу, прирікаючи його на вигнання.

На позначення мешканців Холмщини катойконім *холмщаки* проіснував чи не найдовше. Тому в більшості випадків, як і в творчості Й. Г. Струцюка, він залишається найбільш нейтральним. Цей номен виходить із активного вжитку нині. Можливості його використання в реалістичному творі обмежені часовими та територіальними рамками, отож у Й. Г. Струцюка катойконім виконує функцію локалізації.

На поч. ХХ ст. польське населення залишалося на українських етнічних землях панівним елементом, у той час як українці знаходилися чи не на останніх щаблях соціальної драбини. Тому етноніми *українці* та *поляки*, як і катойконім *холмщаки*, в творі Й. Г. Струцюка виконують соціологічну функцію.

В історичній та художній літературі поряд із назвою *холмщаки* часто вживають варіант *холмщани*. Так, І. І. Огієнко в своїй першій друкованій українській поезії, уміщеній у газеті “Громадська думка” (1906 р.), пише:

Подайте, холмщани, брат брату руки, –

Цвіте нехай Холмський наш край! (“Мир усім”) [8, с. 69].

Таку форму найменування жителів Холмщини письменники використовують частіше, очевидно, боячись аналогії до катойконіма *волиняки*, де суфікс *-ак-* активізує зневажливий відтінок семантики (див. в Г. Л. Аркушина волиняка, волинячка [1, с. 70]).

Й. Г. Струцюк надає виключну перевагу номену *холмщаки*, який Л. І. Засадко вважає відповідним народному мовленню [5, с. 102]. У творчості волинського письменника цей катойконім емоційно нейтральний чи має позитивні конотації, негативний зміст тут повністю відсутній: Рідні дзвони не забудем, / Де нас, доле, не закинь. / Ми були, ми є, ми будем / Скрізь і завжди холмщаки (“Рідні дзвони”) [21, с. 337]. До речі, на позначення жителів Волині Й. Г. Струцюк також без долі зневажливості обирає форму *волиняки* і навіть князя Данила із драми “Романовичі” величає цим катойконімом [17, с. 107]. Варіант *волиняни* в його творах ужито на позначення давнього східнослов'янського племені, яке жило у верхів'ях Західного Бугу і правих приток верхньої Прип'яті, тобто виконує функцію локалізації у часі та просторі: Списами колоти, бити / натомились волиняни. / Не прорватися з облоги, / бо авари, як авари... (“Ірва”) [18, с. 194].

Саме номен волиняни слугує для письменника тією зв'язною ланкою, котра поєднує катойконіми холмщаки та волиняки як "свої" у вузькому розумінні (пор. з іменем галичани) бо ж це плем'я дало початок холмщикам та волинякам. К. П. Михальчук зазначає, що ім'я Волинь (Волиня) найстаріше з обласних назв і означає групу народів, відомих під іменем дулібів, лужичів та бужан. Ще перед Нестором вони стали називати себе велинянами [6, с. 456].

Синонімічним репрезентантом імені холмщаки в творах Й. Г. Струцюка виступає назва *забужани*. Але тут треба відзначити деяку семантичну різницю. У повсякденному мовленні цим етнонімом прийнято називати переселенців Холмщини та Підляшшя. У письменника семантика імені звужена лише до холмщиків. Від цього катойконіма номен *забужани* різнить факт депортації, тобто *забужани* – це виселені холмщаки.

У мовленні сучасних волинян назва *забужанин* перетворилася на етнофобізм. Цей етнонім став характеристикою людини жадібної, хитрої, підступної. Деякі з опитаних нами людей надали цій лексемі значення *куркуль*, *заможна людина*, *людина*, *яка багатша за інших*. Причини таких конотацій можна легко пояснити. Переселенці їхали в Україну не з порожніми руками. За свідченням М. А. Онуфрійчука, сюди було привезено понад 55 000 коней, 113 500 голів великої рогатої худоби, 46 500 овець, 24 500 свиней, 66 500 одиниць ґрунтообробної техніки, 1013 сівалок, 1653 зернозбиральних машин і механізмів, 2024 молотарок, 24 069 возів [9, с. 160]. Кожна сім'я мала при собі запаси борошна, картоплі, м'яса. Це в той час, коли на сході люди страждали від голоду та вже довго жили у колгоспній системі господарювання, тобто не мали свого майна. Місцевих жителів мало переймали нещастя *забужан*, навпаки – їхнє становище багато в кого викликало заздрість, тому Й. Г. Струцюк із болем зазначає: "Жорстока і принизлива доля. Хто хоч раз вникав у зміст слова "забужанин", той повинен би був зрозуміти трагічно-парадоксальну суть його. Найважче бути несприйнятим своїми і стати притчею во язиці, синонімом до лайливих слів ... до вигнанців з Криму ставлення співчутливіше" [13, с. 219].

Як не дивно, але автор не боїться тих негативних семантичних нашарувань, які вмістила в цю назву народна свідомість, і вільно вживає його у своїх творах: Від гончарських Бережанів / по різницькі Рогожани / вигорнули *забужани* / віншувати *забужанів* ("З Новим роком") [18, с. 347].

Виявляючи своє ставлення до цього катойконіма, холмщачка Л. І. Засадко зазначає: "Хтось може сказати якесь недобре слово про нас чи обізвати *забужанами*. Не ображаймося. Ми й справді *забужани*, бо жили за Бугом..." [5, с. 68].

Лише зрідка з уст волиняків у творах Й. Г. Струцюка цей етнонім перетворюється на дошкульне нагадування *забужанам* про те хто вони і де їхнє місце: "От що я вам, *забужани*, скажу: не ваша то земля і не вам її ділити. Хіба що там, – показав за село, – на кладовищі" [15, с. 63]. До речі, назва "холмщаки" у Й. Г. Струцюка функціонує лише в творах, де сюжет безпосередньо стосується долі цих людей. В інших випадках, де мова йде про життя та побут волинян, переселенців з-за Бугу зве лише *забужанами*.

Етнічний стереотип письменника щодо своїх земляків можна визначити шляхом узагальнення і виокремлення спільних рис етнофорів у середині твору та шляхом аналізу вузького контексту. Навколо етнонімне середовище катойконімів *забужани* та *холмщаки* в Й. Г. Струцюка розширене лексемами *біженці* [19, с. 95], *вигнанці* [15, с. 63], *переселенці* [15, с. 62], *утікачі* [19, с. 109]. Такі апелювати в письменника стають в один синонімічний ряд із етнонімами і часто замінюють їх: "Утікачі-українці поверталися з Галича й Волині до своїх спалених сіл. Вони тут же розбирали хати мазурів-"кайзаків" і перевозили до своїх спалених" [16, с. 86]. Називаючи так своїх співвітчизників, автор створює стереотип холмщиків як постійно гнаних, переслідуваних, нещасних людей, чим прагне викликати співчуття.

Сюжети його творів змальовують *забужан*, як мужніх та глибоко віруючих людей. Їхній світогляд повернутий у минуле. Вони бережуть та шанують свої традиції та історію. Особливо розвинений у цієї спільноти культ предків. Ушанування їхніх могил – обов'язок кожного холмщика. Письменник описує своїх земляків як хазяйновитий народ. Куди вони не потрапляють: на Волинь (роман "Стохід" [15]) чи на Запоріжжя (повісті "Цвіт дикої шандри" [19]) – стають зразком для інших у господарюванні, людських взаєминах, управності тощо).

Окремого розгляду вимагає зафіксований у творчості Й. Г. Струцюка етнонім *русин*, який також ужито на позначення жителів Холмщини. Цей номен чи не найбільше апелює до фонових знань читача, бо викликає розмаїті асоціації. Завдяки телебаченню нині етнонім пов'язують із так званими закарпатськими русинами, але автор заперечує цю схожість і спрямовує думку читача в давніші часи: “До честі моїх земляків, і на відміну від деяких сучасних закарпатців, вони ніколи не відщеплювалися від спільного українського пракоріння” [14, с. 21]. Отож етнонім *русини* виконує дуже важливу когнітивну функцію.

П. Ф. Гарачук зазначає, що семантична наповненість лексеми русини, як і її функціонування взагалі, у східних слов'ян та сусідів часто мінялися [3, с. 3]. Радянська наука пропагувала теорію, згідно з якою цей термін було застосовано до східнослов'янських народів: українців, росіян, білорусів (так звана Норманська теорія). Нині відомо, що етнонім русин вживаний як самоназва українського народу ще від XII–XIII ст. [2]. Коли в московитів (офіційна назва росіян до XVIII ст.) визріла ідея захоплення колишньої Київської держави разом із її багатющою історичною та культурною спадщиною, вони запозичують її назву. Тому з метою збереження свого національного обличчя, протидії асиміляційним процесам, українці змушені були перейти на новий етнонім. Швидкість цього явища в різних регіонах України залежала від їх близькості до Московського кордону. На Холмщині, суміжній із польським рубежем, назва русин офіційно функціонувала аж до 50-х рр. XX ст. Отож цей ендегенний етнонім виступає свідченням єдності холмщаків із українцями.

Добиваючись об'єктивності в описанні цього часового проміжку, письменник на позначення холмщаків поряд із номеном *українці* закономірно використовує етнонім *русини* чи *русини-українці*. В романі “Гучва” відчутна семантична різниця між цими поняттями. Конотативне наповнення лексеми русин – охарактеризоване аплетивами *задріпаній* [16, с. 5], з порепаними п'ятами [16, с. 5], набожний [16, с. 18], це простий рільник-селянин, думки якого обмежені побутовими переживаннями. Натомість українець – патріот [16, с. 14], лицар [16, с. 86] найвідоміший [16, с. 111], інтелектуал, борець за національну ідею. А варіант русини-українці слугує своєрідним містком, який поєднує нове життя народу зі старими традиціями.

Відомий історик Є. П. Наконечний пише, що спершу термін українець став об'єднувати поселенців “свідомих свого національного походження”, дослідник зазначає, що “українець – це просто політично свідомий рутенець” [7]. Тому і в романі “Гучва” своєрідними провідниками ідеї єдиної української нації стали представники сільської інтелігенції Ярослав Здун та Іван Грухаля. Так, уже перші рядки твору починаються з полеміки між Ярославом Здуном та Марком Либусем про те, хто вони такі: “– Які ж ми українці? Вите, може, й так. Бо грамотний. А я то єсьм русин. Русин, задріпаній русин. З порепаними п'ятами. – А русин – то не українець хіба? Русинами – за Руси були, а за України – українці” [16, с. 3].

У цьому контексті неможливо залишити поза увагою мовлення персонажів. Своєрідним прийомом у Й. Г. Струцюка стало використання місцевої говірки, якою частіше послуговуються русини. Особливого колориту їхньому мовленню надає місцева лайка: “Ах ти, відро здракувата, ти ще будеш мені партолити ... коб тобі балухи повилазили!” [16, с. 82]. А от мовлення свідомих українців більше відповідає літературному. Отож диференціація цих етнонімів відбувається на основі особистісного, духовного розвитку холмщаків.

У романі “Гучва” “перехрещення” *русинів* на *українців* відбувається у міру зростання незадоволення жителів с. Дулібівка навколишніми подіями, зокрема взаємовідносинами із поляками. Готовий до рішучих змін *русин* перетворюється на *українця*. Своєрідною “кузнею” української національної свідомості селян стає просвітнє товариство “Рідна Хата”, куди спершу йде молодь, як більш гнучка до змін та жагуча до нових знань, а потім і старше покоління.

До речі, не дивно, що устами поляків *холмщаків* у творах Й. Г. Струцюка жодного разу не названо *українцями*, а лише *русинами*. За свідченнями Є. П. Наконечного, уряд тогочасної Польщі активно впроваджував термін “русінські” замість “український”, аби іти в напрямку викорінення навіть почування єдності Забужжя з рештою українських земель [7]. Для поляків *холмський русин* – це польсько-російський хлоп, без усякого зв'язку з оточуючим його російським світом, але крепко прив'язаний до католицької колісниці, яка стає “гарантією польськості” [23, с. XXXVI].

На Підляшші, де ідеї українського національного відродження не мали такої сили, як на Холмщині, чимало жителів просто не могло ідентифікувати себе з тією чи тією національністю і під час польського перепису 1921, 1931 рр. називалися “тутейшими” (“tutejszy”).

Такі фактори, як віра, історія та мова, беззаперечно свідчать про інше. Письменник дуже добре знає це і використовує в своїх творах як могутній аргумент. Особливою підставою на захист єдності Холмщини з Україною для *набожних русинів*, звичайно, виступає віра. Саме цей фактор уводить в оману та змушує сприймати *холмцанами советів* як “своїх”. А відречення від віри односельчан-українців виштовхує їх у коло “чужих” із набуттям ганебного прізвиська *калакут*. Нині мотивацію такого найменування з’ясувати складно, однак у західнополіських говірках, зокрема в с. Сереховичі Старовижівського р-ну Волинської області, донині так називають курку-гермофродита [1, с. 205].

Вивчаючи семантику та функціонування етнономінацій, Ю. В. Святюк зазначає, що в індивідуальній повсякденній свідомості існує тенденція ототожнювати “своїх” з емотивно нейтральною нормою або подавати їх з позитивною оцінкою [11, с. 8]. Й. Г. Струцюк не виняток із цього правила. Змістове наповнення етнонімної групи “свої” у вузькому контексті більше відповідає емотивно нейтральній оцінці. При цьому найбільш нейтральним залишається катойконім *холмщаки*. У широкому контексті, на рівні образів, письменник наділяє своїх героїв-етнофорів такими позитивними характеристиками: набожність, терплячість, цілеспрямованість, працьовитість, мужність і т. д. Автор не намагається прикрасити дійсність власних творів використанням літературних варіантів номінацій, а завжди, не боячись негативних асоціацій, які уже склалися в народній свідомості, обирає фольклорну форму. Контекст та навколоетнонімне середовище номінів, ужитих у творах Й. Г. Струцюка, розкривають етнонімний стереотип щодо них. На жаль, за цими лексемами на завжди залишиться ярлик “вигнанець”, “біженець”, “утікач”.

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000.
Т. 1 : А–Н. – 2000. – 354 с.
2. Балущок В. Г. Як русини стали українцями [Електронний ресурс] / В. Г. Балущок // Дзеркало тижня. Україна. – 2005. – № 27, 16 липня. – Режим доступу: <http://dt.ua>. – Назва з екрана.
3. Гарачук П. Русини-українці, а не укрнацменшина / П. Гарачук // Культура і життя. – 2008. – № 46, 12 листопада. – С. 3.
4. Грищенко А. И. Ономастический статус этнонимов и категория одушевлённости / неодушевлённости / А. И. Грищенко // Русский язык в школе. – 2011. – № 9. – С. 61–67.
5. Засадко Л. І. З криниці пам’яті. Повість, оповідання, етюди / Л. І. Засадко. – Луцьк, 2008. – 123 с.
6. Михальчук К. П. Наречія, поднаречія и говоры Южной России въ связи съ наречіями Галичины / К. П. Михальчук // Труды этногр.-стат. Экспедиции в Западнорусский край. – СПб., 1872. – Т. 7. – С. 453–512.
7. Наконечний Є. П. Украдене ім’я: Чому русини стали українцями [Електронний ресурс] / Є. П. Наконечний. – Львів, 2001. – 400 с. – Режим доступу: <http://www.isl.lviv.ua>. – Назва з екрана.
8. Огієнко І. І. Мир усім / І. І. Огієнко // Холмщина і Підляшшя. Історія, культура, спомини. Обереги пам’яті / упор. Г. П. Вишневська. – Київ, 2010. – С. 69.
9. Онуфрійчук М. А. Мета, характер і наслідки примусового переселення етнічних українців із території Холмщини і Підляшшя / М. А. Онуфрійчук // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків : зб. наук. праць / упоряд. М. М. Кучерепа, Н. Г. Стащенко. – Луцьк, 2008. – С. 157–163.
10. Савчук Б. П. Українська етнологія / Б. П. Савчук. – Івано-Франківськ, 2004. – 559 с.
11. Святюк Ю. В. Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Святюк Ю. В. – Донецьк, 2005. – 20 с.

12. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків, 2012. – 256 с.
13. Струцюк Й. Г. Мій друг Терпило-Гнівний / Й. Г. Струцюк // Струцюк Й. Г. Події – в анфас, а постаті – в профіль. Есеї, статті, рецензії, кіносценарії, радіоп'єси / Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2011. – С. 219–228.
14. Струцюк Й. Г. Мої Стрільці / Й. Г. Струцюк // Струцюк Й. Г. Події – в анфас, а постаті – в профіль. Есеї, статті, рецензії, кіносценарії, радіоп'єси / Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2011. – С. 21–33.
15. Струцюк Й. Г. Стохід. Повість жорстоких літ / Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2004. – 180 с.
16. Струцюк Й. Г. Гучва. Повість печальних літ / Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2001. – 121 с.
17. Струцюк Й. Г. Романовичі / Й. Г. Струцюк // Струцюк Й. Г. Роман і Романовичі. Драматичні поеми / Й. Г. Струцюк. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2002. – С. 81–152.
18. Струцюк Й. Г. Фарватер / Й. Г. Струцюк // Вибрані поезії : у 2 т. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. Т. 1. – 2009. – 556 с.
19. Струцюк Й. Г. Цвіт дикої шандри : повість / Й. Г. Струцюк // Струцюк Й. Г. Цвіт дикої шандри. Повісті, оповідання / Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2008. – С. 79–115.
20. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М., 1973. – 367 с.
21. Ти не згасла, зоре ясна: пісні Холмщини та Підляшшя / упор. Й. Г. Струцюк. – Луцьк, 2006. – 351 с.
22. Торчинський М. М. Основи денотатно-номінативного групування онімної лексики / М. М. Торчинський // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія “Філологія”. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 29–31. – С. 27–31.
23. Филевич И. П. Предисловіе. Къ Холмскому вопросу / И. П. Филевич // Крыжановский Е. М. Русское Забужье (Холмщина и Подляшье) : сб. статей / Е. М. Крыжановский. – СПб., 1911. – С. V–XLVI.
24. Шен Д. А. Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Шен Д. Е. – Нижний Новгород, 2009. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com>. – Название с экрана.
25. Шиманович Г. М. Лінгвокогнітивні особливості етнономінацій у сучасній англійській мові / Г. М. Шиманович // Культура народів Причорномор'я. Научний журнал / ред. Ю. А. Катунин. – Симферополь, 2008. – № 138 – С. 34–37.
26. List of Key Onomastic Terms / The International Council of Onomastic science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html>. – Назва з екрана.